

cikkből vagy olvasmányélményeiről szóló vallo- másából tudunk, de a kiadvány mondhatnánk annotált, noha nem teljes bibliográfiának szánt felsorolását részben forrásértékűnek, részben későbbi tanulmány csirájának tekinthetjük. A harmadik emléktípus a falakon s az asztal- lapokon, üveg alatt minden más szobában is föl- lelhető, gonddal válogatott, kéziratok fény- másolata, bár mindenekelőtt a szekszárdi vonat- kozásúaké, s egyik-másik faksimile a kritikai kiadásra várakozva variánsok leckéjével gazdag.

„A költő édesanyjának szobája” elsősorban a muzeális bemutatást dicséri, és ebben a fejezet- ben a szerző is a híven rekonstruált szobabelsőtől a családregegy főbb szereplőienk mintáira kor- látozza különben friss szemű és beavatott kalauzolását. „A költő diákszobája”-nak szem- léltetése viszont már alkotáslélektani vázlatnak is beillik, mert Babits hajdani íróasztalával, a „gondolkodó szék” rangjára előléptetett, régi ülő- bútorral, a diákkori kéziratártnak föl- kent sublóttal meg a fényképekkel, faksimilékkel a vonzó kilátású és a természet hangjait is befogadó helyiség a szerzőt az ihletett órák mértéktartó föllevenítésére indítja; idézetei, mint általában mindenütt, nemcsak jól szemléltetik mondani- valóját, hanem távlatot is adnak neki. „A kis szoba” arra a kertre néz, mely nem egy Babits- vers motívumait juttatja eszünkbe, s a szerző joggal szenteli ezután utolsó fejezetét a gyermek- lélekben vadonra nőtt, kedvesen szűk zöld- felületnek, de a szobácskában maradvá alig- hanem legtöbb irodalomtörténeti összefüggés föl- tárást ígérő darabjának a *paravánt, A gólya- kalifában* is említett, négyrészes spanyolfalat kell minősítenünk: nemcsak a korai biedermeier idő- szakából eredeztetett műtárgy szerintünk kései rokokó-reminiscenciákkal ékes, gobelin-hímzésű előoldala, hanem századvégi festmények repro- dukcióival terelagasztott hátlapja miatt, amely mögött a gyermek Babits óráig szemlélődve álmodozott. A szerző tárgyismeretére vall, hogy a családregegyből és sok nagy versből ismert prés- ház fotójáról a színhelyet az emlékháznál tágabb körre bővíti; az előhegyi szülő valóságos és költői-írói világát festői szemelvényekkel, fakszi- milékkel, eredeti közlésekkel (pl. telekkönyvi rajzzal) s nem utolsó sorban saját képzelet- mozdító szavaival idézi az olvasó elé.

A kiadványnak a jó katalógusnál nagyobb az irodalomtörténeti értéke. A függeléként közölt, jegyzetelt „válogatás” három részre bontva ren- dszerezte Babits szekszárdi vonatkozású alkotásait,

végül a könyvet a legfontosabb életrajzi adatokkal kerekíti le. Néhány kisebb jelentőségű pontosításra épp ez a tágabb kitekintés ad alkal- mat. Így az *In Horatium* címének jelentése a vers szövegéből következően is „Horatius ellen”, s nem az ő „módján”; a hét *Paysages intimes*-ből csak a 3., 4. és 5. tartalmaz helyi motívumot; az *Aestati hiems* nem csupán otthoni tájrajz, hanem Szekszárdon is született, s nem Baján; végül a *Játszottam a kezével* Szilasi Vilmos könyv- példányának bejegyzése szerint „915. hajón, Bpest–Bécs” kéletkezett, bár a költő alighanem két ütemben, s két különböző múzsához írta. A válogatás eleve nem tart számot a teljességre, megjegyezzük azonban, a *Recanati, Éjszaka!, Asztalfiók, Kutban* s az *Anyám nagybátyja, régi pap* helyi színei miatt nem maradhat ki szekszárdi vonatkozású válogatásból.

Vendel-Mohay Lajosné könyvét remélhetőleg a Babits Emlékház rendszeresen kiadandó év- könyvei követik, hiszen a mind részletesebb irodalomtörténeti kutatás a jövőben szerintünk ilyen közlésformákat igényel. A megnyitandó emeleten kutató-szobát rendezhetnének be, mert a kiadvány tanúsága szerint a Babits-búvárlat bővebb helyi műhelyét is rátermett kéz irányítaná.

Rába György

Pap Károly: A fölbukkanó ember. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Petrányi Ilona. Bp. 1977. Magvető K. 218 l.

A Pap Károly-életmű kutatójának, Petrányi Ilonának összeállításában megjelentek az író eddig kiadatlan – a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában őrzött – novellái és ugyanebben a könyvben láttak napvilágot a korábbi kötetekből kiszorult, folyóiratokban, napilapokban lappangó írások is. *A fölbukkanó ember* elé szintén Petrányi Ilona írt szép esszényelvről s a novelláknak az életműben való pontos elhelye- zéséről, ugyanakkor a gyengébb írások „diag- nózisairól” tanuskodó tanulmányt is. Hogy ez a „diagnózis” némelykor elnéző, abban nyilván nemcsak Petrányi Ilonának a Pap Károly-i életmű iránti szeretete játszik szerepet, hanem a kiadó profiljából következő bevezető tanulmány jelle- gének érthető obligát kötöttsége is.

A novellák egy része a húszas évek ismeretlen anyagát teszi közzé. Akad itt naivan didaktikus, igazságszolgáltató történet (*A termékeltenség*

itala), hűvös „interjú” forma, amelyben az író nem vállalja a riportalanynak kijáró iróniát vagy éppen szarkazmust, ezért az írás a moralizáló adoma színvonalára süllyed (*Interjú egy özvegy-asszonnyal*). Ezek a novellák feltehetően nem véletlenül kallódtak Mikes Lajos szerkesztői fiókjában. De itt mindjárt feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy olyan jelentős alkotó esetében, mint Pap Károly volt, az irodalomtörténetírásnak és a könyvkiadásnak kötelessége minden művet számba vennie. Ezekből a korai írásokból kiemelkedik a *Mic, a cic* c. novella, amelyben nagyon finom és megdöbbentő tanulságú pszichológiai megfigyelésekkel azt a folyamatot jeleníti meg az író, amikor az eltorzult személyiségű csavargó játéka a kegyetlenség brutalitásába csap át. (Persze a téma elemzésével nem járt „új vizeken” Pap Károly, hiszen már a Nyugat első nemzedéke meghökkenítő erővel foglalkozott ezzel a mélylélektani folyamattal.) A *hetedik asszonyban* mintha a széles színskálájú képzeletvilágán és stiláris kísérletezéseiben belül is új hangot próbálgatna: a főhős – Szindbádra emlékeztető – múltba utazása valójában a múlt és a jelen között ver egy egységes időt jelentő hidat. Önéletrajzi kulcsnovella az *Ahasvér elbeszélése*. A Bécsben bolyongó volt vöröskatoná írói kiválasztottságának dacos-ironikus vállalása a mű, de nem több ennél. Ezt a messianisztikus attitűdöt kérdőjelezi meg távolságtartó iróniával a *fölbukkanó ember*, majd helyezi a szimbolikus mesei világba a kesernyés kicsengésű *A szellő útja* c. novella. Ezek azonban csak az életmű lényeges motívumainak a genezisést mutatják, önmagukban jelentéktelen írások.

A novellisztika egészen más szférájába utalhatók a bezárt polgári életforma reménytelenségét és értelmetlenségét realista eszközökkel, hideg kívülállással, sőt helyenként jelentős erővel (*Álmatlanság*) érzékeltető írások. Az *Álmatlanságban* a zsidó polgári beltenyészet áporodott életvitelének olyan frappáns lélektani eszközökkel dolgozó kritikáját adja, mint a harmincas évek érett novelléitjeiben Szomory. Gyengébben sikerült a hivatalnoki-értelmiségi középosztály lassú halálra ítélt házasságának a bemutatása (*A fapapucsok*), ugyanúgy, mint a későbbi datálású *Lola napsütésben* c. elbeszélésben. Annál izgalmasabb az értéket sorvasztó vénkisasszonyi magányból való tragikus kitérés kísérlet markáns pszichológiai helyzetrajza. A *Kaland* hervadó vénkisasszonya már nem bízik a jóindulatú asszony férjszerző akciójában, csupasz őszinteséggel csupán szexuális partnert szeretne, akármilyen

megalázó módon is, akár egyetlen alkalomra. Ez az „elvégeztetett” előtti utolsó, kétségbeesett női fellobbanás valami groteszk, brutális őszinteséget hív életre: tudja, hogy kifestett, öreg arca szárnalmas, de a teste még eleven, talán még férfivágyat ébresztő. De a kétségbeesett bizonyítás hevében lemeztelenített teste elől undorral menekül a férfilista beszerzésére is vállalkozó asszony; így taglózza le a halál, amelyben az arca végre megbékül, már-már megszépülhet.

A harmincas évek érett elbeszéléseinek s főleg az *Azarel* c. regényének világába kalauzol a kötet több novellája. A születése „misztériumát” faggató kamasznak a szülői otthon, életforma elleni lázadása – amely az *Átváltozásban* kap majd igazi művészi rangot –, még csak mozaikképekben van jelen a *Majd holnap!*-ban. Hasonló témakörben mozog a meglehetősen súlytalan *Libák* c. novella is, az *Ének* pedig a vidéki zsidó üzleti szellem keserű kritikája a gyermekkori nyaralás felelevenítésével. Annál figyelemreméltóbb a *Lépcsők*, a kötet egyik legjobb elbeszélése. A felnőtt ember szorongásai is rávetülnek erre a gyermekvilág ambivalens, mert a félelmet állandóan kiprovokáló játékaire. A gyerek számára ijesztőek a lépcsők, a lépcsőház félelmetes zugokba kigyózható kanyarulatai, a gyerekekkel együtt „mozgó” falak őt bezáró, megsemmisítő képzelet. Mindez ha nem is új hang a harmincas évek magyar irodalmában, de modern szorongásaival már előre, például Mándy prózájának irányába is mutat (*Lépcsők*).

Az Ady magyarság-tudatára emlékeztető, a zsidóságot ostorozva féltő, messianisztikus szenvedéllyel és alázattal megváltani-megváltoztatni akaró igyekezet a kötet „apokrif evangéliumi példázataiban” (Petrányi találó definíciója) sajnos csak naiv, didaktikus tanmeséket eredményezett (*A jótékonyaságról, Bair-ed-Din*). Ezek közül a *Beszéd a kánai jegyeseihez* c. írás szélsőséges életöröm-tagadását és szexualitás-ellenességét még *A tiszta férfiúság* szerzője, Tóth Tihamér sem hiszem, hogy vállalta volna. Persze, emögött az aszexuális imperatívusz mögött nyilvánvalóan – az író ekkoriban már nagyon erősen foglalkoztató – újszövetségi testvérieség eszméjének parancsa húzódik meg. Nemcsak az életöröm érzéki, „keleties” felfogásával tagadja ezt a tanmesét az 1940-es datálású *Elindul egy író* c. írás, a kötet egyik legjobb darabja. Az emlékezés Az Est-lapoknál jelentkező író pályakezdését eleveníti fel: öniróniával, a „rejtélyes doktor” iránti igaz szeretettel, de talán némi burkolt szemrehányással is. Pap Károly itt úgy

vélekedik, hogy Mikes Lajos józan realitás-érzékekével „eltérítette” őt lényeges írói témáitól, amelyek így csak a harmincas években teljeshettek ki.

Czére Béla

Tamás Attila: Líra a XX. században Bp. é. n. [1975.] Tankönyvkiadó, 131 l.

„Összefüggésvázlat”-nak, „színvázlat”-nak nevezi maga a szerző munkáját. Hangsúlyozza, hogy nem célja történelmi kronológia szerint, valamennyi nemzet XX. századi líráját számbavenni. Arra törekszik, hogy művészi jelenségeket hozzon közel és a „bennük kimutatható törvényszerűségekre” figyeljen. Az „egyazon korigényekhez igazodó” művészet áll érdeklődése középpontjában, felkeresve a különböző stílus-törékvések, különböző elnevezésű mozgalmak közös vonásait. Nem áll szándékában az, hogy a századra jellemző költészetet a „modern” irányzatokra redukálja, mégis, előtérbe helyezi a nehezebben érthető és megértéséhez segítő.

Századunk lírájának bemutatásánál bizonyos fokig időrendben halad, a kialakulás folyamatát, a változatok, főbb költészetfajták létrejöttét követi. Mi változott meg a versekben előző költészetekhez képest? Miért és hogyan történt alapvető fordulat e század során az embereket körülvevő világban, az embereken és a lírikusi reagálásmódban? Tamás Attila Walt Whitman-tól T. S. Eliot-ig, Apollinaire-tól a konkrét költészetig a szemléletmód és ábrázolás lényeges átváltozásait kíséri figyelemmel. Teljesség igénytől teljesség igényig: így nevezhetnénk egyéni rendező elvét. A technikai civilizáció, tudományos fejlődés, polgári demokrácia kibontakozását látja a whitmani világ-átfogás háttérében, majd az idegenség átélését, a zűrzavar felülkerekedését a nyugtalanságtól átítatott Trakl, Rilke-versekben; az „értelem rendező erejének csak alig alávetett” kép és szó kapcsolásokban az izmusok költőinél. Az egyes költők, csoportok, példaként megidézett versek révén a versépítés, a látvány, a logikai és nyelvi kapcsolatok szétrobbanásának majd újraépülésének folyamatát idézi fel. Az 1917-es forradalmi poémák mintegy közjáték-

ként szerepelnek itt, a rejtett történelmi erők időleges felszínre törésekor. A „törvények szigorúhoz igazodó költők” (Oszip Mandelstam, József Attila, Zabolockij, Pilinszky) elsajátítják és meghaladják az avantgard irányzatok vívmányait, újratereztve a zárt formák fegyelmét. Tamás Attila nem titkolja, hogy az intellektuális költészet különböző változatait látja legjellemzőbbnek századunk lírájában. Idesorolja T. S. Eliot-tot, Kavafiszt, W. H. Audent, S. Spendert, B. Brecht-et, N. Hikmetet, J. Guillént, Eluard-t, Aragont, Z. Herbertet, H. M. Enzensbergert, Juhász Ferencet, – különösen bizonyos költeményeiket. Külön kiemeli a személytelenség vonásait az „objektív lírát” (Vasko Popa, Follain, Weöres, Guillevic); az ősi-ösztönös, népbaladákéhoz hasonló hangvételt (G. Lorca, Nagy László, N. Guillén, Juhász Ferenc más versei). Új fejezetet szentel a teljességigény „nagyversei”-nek: Dylan Thomas, Eluard, E. Pound, Saint-John Perse, T. S. Eliot, Pablo Neruda, Juhász Ferenc nagy vállalkozásainak, melyeket úgy jellemez, mint „a Teljességgel való kapcsolatbalépés élményében” feloldódó költői személyiség alkotásait. Polgárjogot ad a „hagyományos” versfajtáknak is, kiemelve az árnyalatokban mutatkozó újszerűséget, s feltételezve, hogy talán még számunkra nem feltűnő kezdeményezések csíráit is magukban hordhatják. A konkrét költészet esetében viszont (Garnier-testvérek, Gomringer, Huédard, Hirsal, stb. Tandori Dezső) nincs meggyőződve az irányzat gyökeres újdonságáról.

Amikor végezetül számot vet a szerző mindazzal, ami kimaradt kötetéből, akaratlanul is eszünkbe idézi: napjainkhoz közeledve egyre nagyobb teret nyert az ismertetés, leírás, felsorolás. Másként nem éreznék hiánynak azt, hogy nem sikerült minden nagyobb nevet szerepeltetnie. A leltár teljességénél fontosabb feladatot teljesít, ha eligazodáshoz segít, ha akár néhány lényegesnek bizonyuló támpontot nyújt a század remekműveitől blöffölésig ezer változatot magába foglaló lírai termésének megközelítéséhez. Tamás Attila itt a madártávlatú körképet, a választos ismertetést választja.

Széles Klára